

Marek Micherdziński

Miłosierdzie jako synonim zbawienia w Koranie. Refleksje lingwistyczno-teologiczne

Dla badań teologicznych z zakresu historii religii bardzo ważna jest świadomość „nieokreśloności przestrzeni”. Pozwala ona na kierowanie energii i czasu na „wypełnianie luk”, czyli badanie tego, co opracowano dotychczas w sposób niedostateczny lub czego jeszcze nie opracowano¹. Takim właśnie zagadnieniem jest idea zbawienia w Koranie, która z racji tego, że w tekście tej księgi nie występuje pojęcie „zbawienia”, została potraktowana przez specjalistów jako nieobecna. Tymczasem jest ona mocno zakorzeniona w tekście koranicznym, dobrze udokumentowana i wyrażona wieloma derywatami utworzonymi od licznej grupy rdzeni języka arabskiego.

Tematyka miłosierdzia jest obecnie reprezentowana w licznych pracach teologicznych z zakresu teologii chrześcijańskiej. Stanowi najczęściej refleksję nad objawieniem św. Siostry Faustyny i nauczaniem bł. Jana Pawła II. W optyce zagadnień dotyczących miłosierdzia Bożego odnajdują się liczne dziedziny teologiczne², łącznie z tymi, które wykraczają poza zakres teologii katolickiej. Mam tu na myśli koncepcje miłosierdzia w teologii dwóch religii monoteistycznych, judaizmu³ i islamu⁴. Ten

¹ Por. K. Kleszczowa, *Językoznawstwo historyczne w świetle współczesnej historiografii*, [w:] tejże, *Tajemnice dynamiki języka. Księga jubileuszowa*, Katowice 2012, s. 45.

² Przykładem może być praca zbiorowa *Dogmatyka w perspektywie Bożego miłosierdzia*, red. K. Gózdź, K. Guzowski, Lublin 2010.

³ Por. S. Hałas, *Biblijne słownictwo miłości i miłosierdzia na zderzeniu kultur. Określenia hebrajskie i ich greckie odpowiedniki*, Kraków 2011.

⁴ Por. B. Abdallah, *Conceptualizacja wartości w Koranie na przykładzie analizy pojęcia miłosierdzia*, [w:] *Arabowie – islam – świat*, red. M. M. Dziekan, I. Kończak, Łódź 2007, s. 157–167; A. Mrożek, B. Prochwicz-Studnicka, M. Teperska-Klasińska, *Pomiędzy rajem a piekłem. Tradycja judeochrześcijańska a Koran*, [w:] *Przez kultury i cywilizacje. Pamięci Profesora Andrzeja Flisa*, red. A. Kowalska, A. Mrożek, A. Świerżowska, M. Teperska-Klasińska, Kraków 2011, s. 183–203. Na wstępie artykułu autorzy zaznaczają: „W polskiej literaturze arabistycznej i islamistycznej problematyka eschatologiczna do dziś pozostaje na marginesie głównych zainteresowań badawczych. Nie doczekała się dogłębnych opracowań, a zatem pewne kwestie zostały przedstawione pobieżnie i w sposób nieco uproszczony”. Jest to opinia w pewnym sensie nieścisła, ponieważ właśnie autor niniejszego artykułu zajmuje się

skromny artykuł dotyczy jednego z synonimów idei zbawienia w Koranie. Jest nim właśnie miłosierdzie Boże⁵.

W Koranie pojawia się idea Boga miłosierdzia. Wyrażają ją derywaty oparte na rdzeniu رح *rh̄m*. Mimo pewnych podobieństw do biblijnej nauki o miłosierdziu Boga, autor Koranu idzie własną drogą, tworząc własną koncepcję na ten temat. Charakterystyczną cechą mówienia o miłosierdziu Bożym w Koranie jest stosowanie przez autora tekstu formuł rytualnych, zawierających określenia dotyczące Bożego miłosierdzia. Uzupełniające do tej zasady są treści wyrażane są derywatami utworzonymi na bazie rdzenia رءف *r'f*. Zawierają one motyw dobrotliwości Boga.

Tło językowe – wyrażenia oparte na rdzeniu رح *rh̄m*

Termin الرَّحْمَنُ *'ar-Rahmān* – „Miłosierny” jest w Koranie najbardziej charakterystycznym odniesieniem do Boga (S. XIX, 61. 85. 87. 96; XX, 109; XXXVI, 11. 23; LXVIII, 29). Jest to przymiot najczęściej przypisywany Bogu⁶. W języku południowoarabskim *Rahmanān* było nazwą Boga chrześcijańskiego (V wiek). Zachowało się wiele starożytnych chrześcijańskich inskrypcji południowoarabskich, w których zawarte jest to określenie Boga. Wyrażenie to pochodzi z języka aramejskiego ܪܗܡܢܐ *rahē mānāh* i syryjskiego ܪܗܡܢܐ *rahmānā*, gdzie znaczy „miłosierny”⁷.

Jest ono oparte na rdzeniu رح *rh̄m*. W temacie podstawowym czasownik رَحِمَ *rahima* znaczy „litować się, współczuć, okazywać litość, przebaczać”. W II temacie pochodnym رَحَّمَ *rahḥama* znaczy „okazywać litość, współczucie; prosić o miłosierdzie”;

badaniem zagadnień dotyczących eschatologii Koranu i jest autorem pierwszej w Polsce monografii na ten temat (por. przyp. następny), która niestety, „dziwnym zrządzeniem losu”, nie może jakoś ukazać się w druku. Przedłożony artykuł ma zapełnić tylko częściowo tę „lukę”.

⁵ Artykuł ten jest rozwiniętym i poprawionym fragmentem jednego z rozdziałów rozprawy doktorskiej pt. *Idea zbawienia w Koranie. Studium lingwistyczno-teologiczne* napisanej na seminarium naukowym z teologii fundamentalnej pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Łukasza Kamykowskiego, obronionej 19 stycznia 2010 roku na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jana Pawła II w Krakowie. Jej recenzentami byli: p. prof. dr. hab. Janusz Danecki (arabista; Uniwersytet Warszawski; Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej w Warszawie) oraz ks. dr. hab. Stanisław Hałas SCJ, prof. UPJPII (biblista; Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie). Praca została uznana za najlepszą na Wydziale Teologicznym w roku akademickim 2010/2011 i 22 października jej autor otrzymał nagrodę JM Rektora UPJPII.

⁶ Por. J. Nosowski, *Teologia Koranu. Wykład systematyczny*, Warszawa 1970, s. 91.

⁷ Por. C. Brockelmann, *Syrische Grammatik mit Paradigmen, Literatur, Chrestomatie und Glossar*, Leipzig 1976, s. 724a; Brünnow-Fischer, *Arabische Chrestomathie aus Prosaschriftstellern*, Leipzig 1974, s. 48; M. Gaudefroy-Demombynes, *Narodziny islamu*, tłum. H. Olędzka, Warszawa 1988, s. 199; K. Kościelniak, *XX wieków chrześcijaństwa w kulturze arabskiej*, t. 1: *Arabia starożytna. Chrześcijaństwo w Arabii do Mahometa († 632)*, Kraków 2000, s. 119–120; D. Madeyska, *Historia świata arabskiego. Okres klasyczny od starożytności do końca epoki Umajjadów (750)*, Warszawa 1999, s. 70; S. Segert, *Altaramäische Grammatik*, Leipzig 1975, s. 551; W. P. Turek, *Wyrazy obcego pochodzenia w Koranie jako świadectwo arabskich kontaktów językowych i kulturowych z otaczającym światem*, [w:] *W kręgu cywilizacji Półksiężycy. 6. Ogólnopolska Konferencja Arabistyczna. Kraków 14–15 maja 2002. Materiały*, red. B. Michalak-Pikulska, Kraków 2002, s. 243.

w V temacie pochodnym تَرَاحَّمَ *tarahḥama* – „litować się nad kimś, modlić się o okazanie miłosierdzia komuś, mówić: رَحْمَةً لِّلَّهِ عَلَيْهِ *rahmat^u l-Lāhⁱ 'alayhⁱ* – «miłosierdzie Boga nad nim»»; w VI temacie pochodnym تَرَاحَّمَ *tarāḥama* – „okazywać nawzajem miłosierdzie”; w X temacie استَرْحَمَ *'istarḥama* – „błagać o miłosierdzie, wzywać miłosierdzia”. Rzeczownikiem odczasownikowym utworzonym na bazie tego rdzenia jest رَحْمَةٌ *rahmat^{um}* – „miłosierdzie, litość”, a przymiotnikami forma رَاحِمٌ *rahīm^{um}* (l. mn. رَحَمَاءُ *rahmā^u*) – „dobry, miłosierny, przygarniający”⁸.

Basmala – formuła podstawowa (znaczenie i geneza)

Przymiotnik ten w połączeniu z wyżej wymienionym wyrażeniem występuje w muzułmańskiej formule zwanej *basmalā*⁹, która brzmi: بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ *bⁱ-smⁱ l-Lāhⁱ r-Rahmānⁱ r-rahīmⁱ* – „W imię Boga Miłosiernego, Litościwego”. Formuła ta jest wyrazem formalnej przynależności do wspólnoty wyznawców islamu. Od niej zaczynają się wszystkie sury z wyjątkiem IX. Od niej każdy muzułmanin powinien rozpoczynać wszystkie swoje czynności. Teksty pisane przez świątobliwych muzułmanów w rodzaju listów, rozpraw naukowych, książek zaczynają się od tej formuły. Stanowi ona jeden z najbardziej popularnych napisów w ornamentyce muzułmańskiej na budynkach i w kaligrafii w rękopisach¹⁰.

⁸ Por. A. A. Ambros, S. Procházka, *A Concise Dictionary of Koranic Arabic*, Wiesbaden 2004, s. 110; R. Baalbaki, *AL-MAWRID. A Modern Arabic-English Dictionary*, Beirut 1993, s. 580; X. K. Баранов, *Арабско-русский словарь*, Москва 1989, s. 291; J. Danecki, J. Kozłowska, *Słownik arabsko-polski*, Warszawa 1996, s. 370; F. Dieterici, *Arabisch-deutsches Handwörterbuch zum Koran und Thier und Mensach vor dem König der Genien...*, Vaduz/Lichtenstein 1994 (Unveränderter Neudruck der Ausgabe von 1881), s. 61; J. Łacina, *Słownik arabsko-polski*, Poznań 1997, s. 443; A. A. Nadwi, *Vocabulary of the Holy Qur'an. Qāmūs^u l-fāṣilⁱ l-Qur'ānⁱ l-Karīmⁱ 'arabiyy^u-'inkilīziyy^u*, Beirut 1417 H./1996 (م ٤٩٩١ - هـ ١٤١٤ - بيروت ، الطبعة الثالثة - إنجلیزی ، قاموس الفاظ القرآن الكريم عربي - إنجلیزی ، s. 216–217; 'A. M. 'OMAR, *Dictionary Of The Holy Qur'an. Arabic Words – English Meanings (With Notes) (Classical Arabic Dictionaries Combined)*, Hockessin (USA)/Rheinfelden (Germany) 2005, s. 205–207; J. Penrice, *A Dictionary of the Qur'an with Copious Grammatical References and Explanations of the Text*, London 1873 (New Revised Edition 1988), s. 56; H. Wehr, *Arabisches Wörterbuch für die Schriftsprache der Gegenwart*, Leipzig 1958, s. 299.

⁹ Arab. بِسْمَلَةٌ *basmalat^{um}* – „wypowiednie formuły zwanej basmalā” i czasownik بِسَمَلَ *basmala* w znaczeniu – „mówić: «w imię Boga ...»”. Rzeczownik ten oraz czasownik należą do specyficznej grupy rdzeni czterospółgłoskowych, które powstały ze skrócenia całej frazy zwanej basmalā. Jest kilka takich rdzeni, na przykład: حَمَدًا *ḥamdala*, która powstała ze skrócenia wyrażenia اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ *'al-ḥamd^u l-l-Lāhⁱ* – „chwała niech będzie Bogu”. Por. R. Baalbaki, *AL-MAWRID. A Modern Arabic-English Dictionary*, s. 237; X. K. Баранов, *Арабско-русский словарь*, s. 71; J. Danecki, *Gramatyka...*, s. 108; J. Danecki, J. Kozłowska, *Słownik arabsko-polski*, s. 138; J. Łacina, *Słownik arabsko-polski*, s. 147; H. Wehr, *Arabisches Wörterbuch...*, s. 51.

¹⁰ Por. J. Danecki, *Kultura islamu. Słownik*, Warszawa 1997, s. 48; Arabowie. *Słownik encyklopedyczny*, red. M. M. Dziekan, Warszawa 2001, s. 105; Tegoż, *Symbolika arabsko-muzułmańska. Mały słownik*, Warszawa 1997, s. 20; Y. H. Safadi, *Islamic Calligraphy*, Londyn 1978, s. 32–39.

W tekstach biblijnych nie ma zbyt wielu par desygnatów, z których jeden dotyczy miłosierdzia Bożego. Tekstem, w którym pary koraniczne z tym wyrażeniem wykazują największe podobieństwo jest Pwt 13, 18. Oba wyrazy użytego tu wyrażenia oparte są na tym samym rdzeniu רחם *rahm*: רחמים *rahāmīm* *w'rihamēkā* – „litość i miłosierdzie”¹¹ (arab. $\text{رَحْمَةٌ بِرَحْمَتِكَ}$ *rahmat^{un} yarhamuk^{a12}*). Wydaje się, że u podstaw koncepcji miłosiernego Boga i Jego miłosierdzia w Koranie leży imię Boga chrześcijańskiego, zapożyczone z kręgu języka południowoarabskiego. Wyżej wspomniany wers stanowi rodzaj wzorca, w oparciu o który twórca islamu formułował swoje myśli na temat Bożego miłosierdzia. Całość jednak tej koncepcji wynika z własnej refleksji autora Koranu nad tą tajemnicą wiary.

Kontekstowe użycie formuły doksolologicznej (typologia)

Drugą formułą zawierającą określenie Boga miłosiernego jest zwrot: $\text{إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ}$ *'inn^a l-Lāh^u ġafūr^{un} rahīm^{un}* – „Zaprawdę, Bóg jest przebaczący, miłosierny!”. Używana jest najczęściej jako rodzaj teologicznej syntezy treści objawionych w wersetych ją poprzedzających, dla nadania im rangi autorytetu Bożego słowa. Formuła ta występuje w różnych odmianach kontekstowych. Sporządzona niżej tabela pozwala na ukazanie tej różnorodności:

1. Zdanie imienne (nominalne) z orzecznikiem typu غَفُورٌ + رَحِيمٌ

Typ i podtyp zdania	Lokalizacja	Tekst formuły	Charakterystyka składniowo-stylistyczna
podtyp Ia z imieniem właściwym Boga	S. II, 218; III, 31. 129; V, 74; VIII, 70; IX, 27; XXIV, 22; LVII, 28	$\text{وَاللَّهُ رَحِيمٌ غَفُورٌ}$ „A Bóg (jest) przebaczący, litościwy”	z poprzedzającym spójnikiem kontynuacji وَ <i>wa-</i>
	S. V, 34. 39; IX, 5. 99. 102; XLIX, 14; LXXIII, 28	$\text{إِنَّ اللَّهَ رَحِيمٌ غَفُورٌ}$ „Zaprawdę, Bóg (jest) przebaczący, miłosierny!”	z poprzedzającą partykulą emfazy إِنَّ <i>'inn^a</i>
	S. III, 89; V, 3; XXIV, 5; LVIII, 12; LXIV, 14	$\text{فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ}$ „Zaprawdę, Bóg (jest) przebaczący, miłosierny!”	z poprzedzającym spójnikiem wynikowym فَ <i>fa</i> i partykulą emfazy إِنَّ <i>'inn^a</i>
	S. XLII, 5	$\text{أَلَا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ}$ „O zaprawdę, czyż Bóg nie (jest) Przebaczący, Litościwy?!”	nominatiwus pendens z partykulą أَلَا <i>'a-lā</i> wprowadzającą pytanie retoryczne i poprzedzającą partykulą emfazy إِنَّ <i>'inn^a</i>
	S. IV, 110	$\text{يَجِدُ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا}$ „ten znajdzie Boga przebaczącym, litościwym!”	jako fraza kontekstowa

¹¹ Por. *Biblia Hebraica Stuttgartensia*. תורה נביאים וכתובים, edid. K. Elliger, W. Rudolph, Editio quinta emendata opera A. Schenker, Stuttgart 1997, s. 311 (dalej: BH).

¹² Por. *'Al-Kitāb^u l-Muqaddas^u 'ay Kuub^u l-'Ahd^u l-Qadim^u wa-l-'Ahd^u l-Ġadid^u*, Dār^u l-Kitāb^u l-Muqaddas^u fi š-Šarq^u l-'Awsat^u, b.r.w. دَارُ الْكِتَابِ الْمَقْدَسِ الْأَوْسَطِ فِي الشَّرْقِ الْعَبْدِيِّ، دار الكتاب المقدس القديم والعهد الجديد، s. 653 (dalej: ABST).

Typ i podtyp zdania	Lokalizacja	Tekst formuły	Charakterystyka składniowo-stylistyczna
podtyp Ib z imieniem zastępczym Boga w 3. osobie liczby pojedynczej	S. X, 107	وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ „On (jest) Przebaczający, Litościwy!”	z poprzedzającym spójnikiem kontynuacji <i>وَ wa-</i>
	S. XII, 98; XXVIII, 16; XXXIX, 53	إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ „Zaprawdę, On (jest) Przebaczający, Litościwy!”	z poprzedzającą partykulą emfazy <i>إِنَّ 'inn'</i> i zaimkiem sufiksalnym 3. osoby liczby pojedynczej
podtyp Ic z imieniem zastępczym Boga w 1. osobie liczby pojedynczej	S. XV, 49	أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ „Ja (jestem) Przebaczający, Litościwy!”	z poprzedzającym zaimkiem <i>أَنْ 'an'</i> i zaimkiem sufiksalnym 1. osoby liczby pojedynczej
	S. XXVII, 11	فَأَنِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ „To, zaprawdę, Ja (jestem) Przebaczający, Litościwy!”	z poprzedzającym spójnikiem wynikowym <i>فَ fa</i> i partykulą emfazy <i>إِنَّ 'inn'</i> oraz zaimkiem sufiksalnym 1. osoby liczby pojedynczej
podtyp Id z imieniem zastępczym Boga w 1. osobie liczby mnogiej	S. XLI, (31-) 32	(نَحْنُ) ... مِنْ غَفُورٍ رَحِيمٍ „(My) [...] od Przebaczającego, Litościwego”	jako fraza kontekstowa w formie wyrażenia przyimkowego z przyimkiem <i>مِنْ min</i>
podtyp Ie z imieniem Boga رَبُّ	S. XVI, 110. 119; VII, 153	إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ „Twój Pan (jest będzie) z pewnością przebaczający i litościwy”	z poprzedzającą partykulą emfazy <i>إِنَّ 'inn'</i>

2. Zdanie czasownikowe z orzecznikiem typu *غَفُورٌ + رَحِيمٌ*

Typ i podtyp zdania	Lokalizacja	Tekst formuły	Charakterystyka składniowo-stylistyczna
podtyp II z imieniem właściwym Boga	S. IV, 96. 100. 152; XXV, 70; XLVIII, 14	وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا „Bóg jest przebaczający, litościwy!”	zdanie czasownikowe z <i>كَانَ 'kāna'</i> poprzedzone spójnikiem kontynuacji <i>وَ wa-</i>

3. Zdanie imienne (nominalne) z orzecznikiem typu *تَوَّابٌ + رَحِيمٌ*

Typ i podtyp zdania	Lokalizacja	Tekst formuły	Charakterystyka składniowo-stylistyczna
podtyp IIIa z imieniem właściwym Boga	S. IX, 104	اللَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ „Bóg (jes)t Przebaczający, Litościwy!”	nominativus pendent
	S. IV, 64	لَوْ جَدُّوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا „[...] znaleźliby Boga jako przyjmującego nawrócenie, litościwego”	jako fraza kontekstowa
podtyp IIIb z imieniem zastępczym Boga w 3. osobie liczby pojedynczej	S. II, 37. 54	إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ „Zaprawdę, On (jest) Przebaczający, Litościwy!”	z poprzedzającą partykulą emfazy <i>إِنَّ 'inn'</i> i zaimkiem sufiksalnym 3. osoby liczby pojedynczej

Typ i podtyp zdania	Lokalizacja	Tekst formuły	Charakterystyka składniowo-stylistyczna
podtyp IIIc z imieniem zastępczym Boga w 2. osobie liczby pojedynczej	S. II, 128	إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ „Ty przecież (jesteś) Przebaczący, Litościwy!”	z poprzedzającą partykulą emfazy إِنَّ 'inn' i zaimkiem sufiksalnym 2. osoby liczby pojedynczej
podtyp IIIId z imieniem zastępczym Boga w 1. osobie liczby pojedynczej	S. II, 160	وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ „Ja (jestem) Przebaczący, Litościwy!”	z poprzedzającym spójnikiem kontynuacji وَ wa-

3. Zdanie czasownikowe z orzecznikiem typu تَوَّابٌ + رَجِيمٌ

Typ i podtyp zdania	Lokalizacja	Tekst formuły	Charakterystyka składniowo-stylistyczna
podtyp II z imieniem właściwym Boga	S. IV, 16	إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّابًا رَحِيمًا „Zaprawdę, Bóg przyjmuje nawrócenie i jest litościwy!”	zdanie czasownikowe z كَانَ kāna poprzedzone partykulą emfazy إِنَّ 'inn'

4. Zdanie imienne (nominalne) z orzecznikiem typu رُوْفٌ + رَجِيمٌ

Typ i podtyp zdania	Lokalizacja	Tekst formuły	Charakterystyka składniowo-stylistyczna
podtyp IVa z imieniem właściwym Boga	S. LVII, 9; (IX, 128)* (II, 143)**	وَأَنَّ اللَّهَ بِكُمْ (بِالْمُؤْمِنِينَ) * (بِالنَّاسِ) ** لَرُوْفٌ رَجِيمٌ „Zaprawdę, Bóg (jest) dla was (dla wiernych)* (dla ludzi)** dobrotliwy, miłosierny!”	z poprzedzającym spójnikiem kontynuacji وَ wa- i partykulą emfazy إِنَّ 'inn'
podtyp IVb z imieniem zastępczym Boga w 2. osobie liczby pojedynczej	S. LIX, 10	إِنَّكَ رُوْفٌ رَجِيمٌ „Ty, zaprawdę, (jesteś) dobrotliwy, litościwy!”	z poprzedzającą partykulą emfazy إِنَّ 'inn' i zaimkiem sufiksalnym 2. osoby liczby pojedynczej

5. Zdanie imienne (nominalne) z orzecznikiem typu عَزِيْزٌ + رَجِيْمٌ

Typ i podtyp zdania	Lokalizacja	Tekst formuły	Charakterystyka składniowo-stylistyczna
podtyp Va z imieniem zastępczym Boga w 3. osobie liczby pojedynczej	S. XXX, 5	وَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ „On (jest) Potężny, Litościwy!”	z poprzedzającym spójnikiem kontynuacji وَ wa-
	S. XLIV, 42	إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ „Zaprawdę, On (jest) Potężny, Litościwy!”	z poprzedzającą partykulą emfazy إِنَّ 'inn' i zaimkiem sufiksalnym 3. osoby liczby pojedynczej
	S. XXXVI, 5	تَنْزِيْلُ الْعَزِيْزِ الرَّحِيْمِ „Oto objawienie Potężnego, Litościwego!”	konstrukcja dopełniaczowa (status constructus) jako fraza kontekstowa

6. Zdanie imienne (nominalne) z orzecznikiem typu رَجِيمٌ + وَدُودٌ

Typ i podtyp zdania	Lokalizacja	Tekst formuły	Charakterystyka składniowo-stylistyczna
	S. XI, 90	„Zaprawdę, mój Pan (jest) litościwy, kochający!”	z poprzedzającą partykulą emfazy إِنَّ 'inn'

Objawienie a miłosierdzie Boga

Oprócz tych par desygnatów, które odnoszą się do przymiotów Boga, z których przynajmniej jednym jest określenie Boga jako miłosiernego, w Koranie użyte zostają także pary desygnatów, które stanowią rodzaj charakterystyki objawienia Bożego. Objawienie Boże otrzymane przez wiernych od Boga w Koranie jest nazywane *al-lawāḥ* (الألواح) są nazywane tym wyrażeniem (S. VII, 154). Tora zaś jest nazywana *'imām wa-rahmat* (إمام ورحمة) – „przewodnikiem i miłosierdziem” (S. XLVI, 12). Do Koranu odnosi się para desygnatów *šifā' wa-rahmat* (شفاء ورحمة) – „uzdrowienie i miłosierdzie” (S. XVII, 82). Są też pary określeń dotyczące sytuacji wiernych zbawionych. Męczennicy są tymi, którzy dostępują *magfirat min l-Lāh* (مغفرة من الله ورحمة) – „przebaczenia od Boga i miłosierdzia” (S. III, 157). Wiernych prowadzi do zbawienia *faḍl l-Lāh wa-rahmatuh* (فضل الله ورحمته) – „łaska Boga i Jego miłosierdzie” (S. IV, 83). Na ziemi jest *ṣalawāt min rabbihim wa-rahmat* (صلاة من ربهم ورحمة) – „błogosławieństwo od Pana i miłosierdzie” (S. II, 157). Dlatego prorok nakazuje, by się radowali *bi-faḍl l-Lāh wa-bi-rahmatih* (بفضل الله وبرحمته) – „łaska Boga i Jego miłosierdziem” (S. X, 58). Gdy wierzą i z ich wiary wynikają dobre czyny, to wówczas Bóg wprowadzi ich do zbawienia, czyli *fi rahmatih* (في رحمته) – „do Swego miłosierdzia” (S. XLV, 30) lub *fi rahmat wa-faḍl* (في رحمة وفضل) – „do Swego miłosierdzia i do Swojej łaski” (S. IV, 175).

Określenie powołania skierowanego do ludzi przez twórcę islamu jako Dobrą Nowinę zostaje nazwane przy pomocy triady wyrażeń:

S. IX, 21			
„Ich Pan obwieści im radosną nowinę przez miłosierdzie od Niego i przez upodobanie i przez Ogrody”	<i>yubašširuhum rabbuhum bi-rahmat minh wa-riḍwān wa-ḡannāt</i>	يُبَشِّرُهُمْ رَبَّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّاتٍ	

Są też triady określeń, które odnoszą się do Księgi danej przez Boga Mojżeszowi. Pierwsza z nich brzmi w ten sposób: *hādā baṣā'ir* (هَذَا بَصَائِرُ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ) – „wskazówki dla ludzi i droga prosta i miłosierdzie” (S. XXXVIII, 43; XLV, 20). Autor Koranu rozszerza tę terminologię charakteryzującą Torę do czterech określeń: *tamām* (تَمَامٌ عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ) (تَمَامٌ عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ) i *ḡannāt* (وَجَنَّاتٍ) (وَجَنَّاتٍ) – „całkowicie (każdy) i ogrody” (وَجَنَّاتٍ) (وَجَنَّاتٍ).

(*'alà l-laḡī 'aḡsana*) *wa-tafṣīl^{um}* (*lⁱ-kullⁱ ṣay^{'im}*) *wa-hudà wa-raḡmat^{um}* – „dopełnienie (dla czyniących dobro) i wyjaśnienie (dla każdej rzeczy) i droga prosta i miłosierdzie” (S. VI, 154). Podobnie ma się rzecz z określeniem roli opowiadań o patriarchach Starego Testamentu, o których wspomina w Koranie. Sens tych opowiadań jest określony również czterema terminami: *وَهْدَى وَرَحْمَةً* (*كُلُّ شَيْءٍ*) *taṣḡīq^{um}* (*l-laḡī bayn^a yadayhⁱ*) *wa-tafṣīl^u* (*kullⁱ ṣay^{'im}*) *wa-hudà wa-raḡmat^{um}* – „potwierdzenie prawdziwości (tego, co było przed nim) i wyjaśnianie (wszystkich rzeczy), i droga prosta, i miłosierdzie” (S. XII, 111). Wreszcie otrzymane przez siebie objawienie autor Koranu charakteryzuje również czterema terminami: *وَهْدَى وَرَحْمَةً* (*لِما فِي الصُّدُورِ*) *وَشِفاءً* (*مِن رَّبِّكُمْ*) *مَوْعِظَةً* (*مِن رَّبِّكُمْ*) *mawā'izat^{um}* (*min rabbikum*) *wa-ṣi-fā^{'um}* (*lⁱ-mā fi-ṣ-ṣudūrⁱ*) *wa-hudà wa-raḡmat^{um}* – „napomnienie (od waszego Pana) i uleczenie (tego, co jest w piersiach), i droga prosta, i miłosierdzie” (S. X, 57). Księga Koranu też otrzymuje taką, wyrażoną przez cztery określenia, charakterystykę: *وَهْدَى وَرَحْمَةً وَيُشْرَى (لِلْمُسْلِمِينَ)* (*لِكُلِّ شَيْءٍ*) *tibyān^{um}* (*lⁱ-kullⁱ ṣay^{'im}*) *wa-hudà wa-raḡmat^{um}* *wa-yuṣrā* (*lⁱ-l-muslimīn^a*) – „wyjaśnienie (dla każdej rzeczy), i droga prosta, i miłosierdzie, i radosna wieść (dla całkowicie poddanych)” (S. XVI, 89).

Miłosierdzie a zbawienie

Bóg jest całkowicie suwerenny w obdarowywaniu zbawieniem. Wyrażają to następujące formuły:

1. *يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ* *yudḡilu man yaṣā^{'u} fī raḡmatihⁱ* – „On wprowadza, kogo chce, do Swego miłosierdzia” (S. XLII, 8; XLVIII, 25; LXXVI, 31);
2. *يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ* *yaḡtaṣṣu bī-raḡmatihⁱ man yaṣā^{'u}* – „On obdarza szczególnie Swoim miłosierdziem tego, kogo chce” (S. II, 105; III, 74);
3. *نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ يَشَاءُ* *nuṣību bī-raḡmatinā man yaṣā^{'u}* – „My dosięgamy Naszym miłosierdziem tego, kogo chcemy” (S. XII, 56).

Wyrażają to również paralelizmy antytetyczne:

S. XVII, 54		
„Jeśli On zechce, okaże miłosierdzie, albo jeśli zechce, On was ukarze”	<i>'in yaṣā[']</i> <i>yarḡamkum</i> <i>'aw 'in yaṣā[']</i> <i>yu'adḡibkum</i>	أَنْ يَشَاءَ يَرْحَمَكُم أَوْ أَنْ يَشَاءَ يُعَذِّبَكُم
S. XXIX, 21		
„On karze tego, kogo chce, i okazuje miłosierdzie, komu chce”	<i>yu'adḡubu man yaṣā^{'u}</i> <i>wa-yarḡamu man yaṣā^{'u}</i>	يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَرْحَمُ مَنْ يَشَاءُ

Po spełnieniu określonych warunków wierni mogą uzyskać miłosierdzie. Nie należy się ono bowiem ludziom samo przez się (*هَذَا لِي* *haḡā lī*). Ten sposób myślenia o miłosierdziu poczytywany jest za rodzaj zuchwałości (S. XLI, 50). Przede wszystkim takim warunkiem uzyskania miłosierdzia jest słuchanie Boga i tego, co zostało przekazane przez proroka Muḡammada. Koniecznym warunkiem do zbawienia jest postępowanie według wskazań błogosławionego Koranu. Bogobożność jest w tym

przypadku konieczną cnotą. Gdy Koran jest recytowany, należy przysłuchiwać się w milczeniu. Konieczną rzeczą jest odprawianie modlitwy i dawanie jałmużny. Łączy się to z prośbą o przebaczenie. Stawiane są też wymagania życia w pokoju między braćmi. Te zalecenia podsumowywane są formułą, która również wskazuje na nieskrepowanie Boga w obdarzaniu miłosierdziem. Formuła ta brzmi: لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ *la'allakum turhamūn*^a – „Być może wy dostąpicie miłosierdzia” (S. III, 132; VI, 155; VII, 63. 204; XXIV, 56; XXVII, 46; XXXVI, 45; XLIX, 10). Inna jej wersja to: عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَنْ يَرْحَمَكُم *'asà rabbakum 'an yarhamakum* – „Być może wasz Pan zmiłuje się nad wami” (S. XVII, 8). W innym przypadku jest mowa o pewności otrzymania miłosierdzia z podobnych powodów, jak wymienione poprzednio. Kończy się to tym razem stwierdzeniem: أَلَا بِكَ سَيِّرَ حَمُهُمُ اللَّهُ *'ulā'ik^a sayarhamuhum^u l-Lāh^u* – „Tym Bóg okaże miłosierdzie” (S. IX, 71; por. IX, 61). Dla zaznaczenia tej pewności użyty zostaje w tym miejscu czas przyszły.

Koran mówi wręcz, że niemożliwe jest jakiegokolwiek zbawienie bez Bożego miłosierdzia. Żaden ludzki czyn nie zasługuje na zbawienie. Bez łaski Bożej i Bożego miłosierdzia ludzie poszliby za szatanem. Dla wyrażenia tego zostaje zastosowana inna konstrukcja frazeologiczna: وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْنَا وَمَا زَكَّىٰ مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ أَبَدًا *wa-lawlā faḍl^u l-Lāhⁱ 'alaykum wa-rahmatuh^u mā zakā minkum min 'aḥadⁱⁿ 'abad^{am}* – „A gdyby nie łaska Boga nad wami i nie Jego miłosierdzie, to nikt spośród was nie oczyściłby się nigdy!” (S. XXIV, 21; por. II, 64; IV, 83; XXIV, 10. 14. 20).

Bóg, który w całkowicie suwerenny sposób okazuje miłosierdzie, nie tylko jest miłosierny. On jest Miłosierdziem. Jego istotą jest Miłosierdzie. Tę szczególną tajemnicę wiary wyraża tekst Koranu następującym stwierdzeniem:

S. VI, 54 (por. VI, 12)

„Wasz Pan przypisał samemu Sobie miłosierdzie”

*kataba rabbukum 'alà nafsihⁱ
r-rahmat^a*

كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ

Koran zaleca modlitwę do Bożego miłosierdzia:

S. VII, 56

„Wzywajcie Go z obawą i nadzieją!
Zaprawdę, miłosierdzie Boga jest bliskie
dla ludzi czyniących dobro!”

*wa-d'ūh^u ḥawf^{an} wa-tama^{am}
'inn^a rahmat^a l-Lāhⁱ qarīb^{am}
min^a l-muhsinīn^a*

وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا
إِنَّ رَحْمَةَ اللَّهِ قَرِيبٌ
مِّنَ الْمُحْسِنِينَ

Modlitwa o miłosierdzie

Jego miłosierdzie jest ponad wszystkim stworzeniem. Mówi o sobie, że: رَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ *rahmatī wasi'at kull^a šayⁱⁿ* – „Moje miłosierdzie obejmuje każdą rzecz” (S. VII, 156). Dlatego miłosierdzie Boże jest lepsze (*ḥayr^{am}*), niż wszystko, co człowiek posiada i wypracowuje swoim trudem codziennym (S. XLIII, 32). Z tego powodu w Koranie znajdują się dość liczne przykłady modlitw do miłosierdzia Bożego i prośby o miłosierdzie Boże. Ludzie poszukują bowiem

największego zbliżenia do Boga, mając nadzieję na Jego miłosierdzie (S. XVII, 57). Wszelki ratunek mogą otrzymać *إِلَّا رَحْمَةً مِنَّا* 'illa rahmat^{an} minnā – „jedynie dzięki Naszemu miłosierdziu” (S. XXXVI, 44). Jest nie do pomyślenia, by ten, kto spełnia rytuał modlitwy, padając na twarz i wstając, i troszczy się o życie ostateczne, nie otrzymał Bożego miłosierdzia (S. XXXIX, 9; por. VII, 49). Słowa tych modlitw są skierowane do Boga przez patriarchów Starego Testamentu, proroków czy aniołów u tronu Bożego.

S. II, 286		
w zakończeniu sury		
„Panie nasz!	<i>rabbanā</i>	رَبَّنَا
Nie nakładaj na nas tego,	<i>wa-lā tuḥammilnā</i>	وَلَا تَحْمِلْنَا
czego nie jesteśmy w stanie unieść!	<i>mā lā tāqata lanā b'-h'</i>	مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ
Odpuść nam, przebacz nam	<i>wa-'fu 'annā wa-ğfir lanā</i>	وَاعْفُ عَنَّا وَاعْفِرْ لَنَا
i zmiłuj się nad nami!”	<i>wa-arḥamnā</i>	وَارْحَمْنَا
S. III, 8		
Modlitwa utwierdzonych w wierze		
„Panie nasz!	<i>rabbanā</i>	رَبَّنَا
Nie pozwól zbroczyć naszym sercom	<i>lā tuzi' qulūbanā</i>	لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا
po tym, jak poprowadziłeś nas drogą prostą!	<i>ba'da 'iğ hadaytanā</i>	بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا
I obdarz nas Swoim miłosierdziem!”	<i>wahab lanā min ladunka raḥmatan</i>	وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً
S. VII, 23		
Modlitwa Adama i jego żony		
po grzechu rajskim		
„Panie nasz!	<i>rabbanā</i>	رَبَّنَا
Uczyniliśmy niesprawiedliwość samym sobie.	<i>zalamnā 'anfusānā</i>	ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا
I jeśli Ty nam nie przebaczysz,	<i>wa-'in lam tağfir lanā</i>	وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا
i jeśli nie okażesz nam Swego miłosierdzia,	<i>wa-turḥamnā</i>	وَتُرْحَمْنَا
to zapewne będziemy wśród stratnych!”	<i>la-nakūnannā min^a l-ḥāsirīn^a</i>	لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ
S. VII, 151		
Modlitwa Mojżesza po otrzymaniu tablic		
Dekalogu i rozbiciu ich na wieść o tym,		
że Aaraon pozwolił uczynić cielca		
„Panie mój!	<i>rabbī</i>	رَبِّ
Przebacz mnie i mojemu bratu!	<i>ğfir lī wa-l-'aḥī</i>	وَالْأَخِي لِي اعْفِرْ
I wprowadź nas do swego miłosierdzia!	<i>wa-'adhīlnā fī raḥmatik^a</i>	رَحْمَتِكَ فِي وَأَدْخِلْنَا
Ty jesteś najbardziej miłosierny	<i>wa-'ant^a 'arḥamu r-rāḥimīn^a</i>	وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ
z miłosiernych!”		
S. VII, 155		
Modlitwa Mojżesza po wyborze 72 mężów		
„Ty jesteś naszym opiekunem.	<i>'ant^a walīyyunā</i>	أَنْتَ وَوَلِيِّنَا
Przebacz nam więc i okaż miłosierdzie!	<i>fā-ğfir lanā wa-rḥamnā</i>	فَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا
Ty jesteś najlepszym z przebaczących!”	<i>wa-'ant^a ḥayr^a l-ğāfirīn^a</i>	وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ
S. X, 86		
Modlitwa Mojżesza		
„[Panie nasz]	<i>[rabbanā]</i>	[رَبَّنَا]
I wybaw nas, przez Twoje miłosierdzie,	<i>wa-nağğīnā b'-raḥmatik^a</i>	وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ
od ludów niewiernych!”	<i>min^a l-qawmī l-kāfirīn^a</i>	مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

S. XI, 47

Modlitwa Noego

„Panie mój!

Uchowaj mnie od tego,

abym Ciebie miał prosić o to, czego nie znam.

Jeśli Ty mi nie przebaczysz, i jeśli nie okażesz

mi miłosierdzia,

to będę wśród tych, którzy ponoszą stratę”

rabbī

'innī 'a 'ūdu b'-ka

'an 'as 'alaka mā laysa lī b'-hī 'ilm^{um}

wa-'illā tagfir lī

wa-tarḥamnī

'akun min^a l-ḥāsirīn^a

رَبِّ

أَنِّي أَعُوذُ بِكَ

أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ

وَأَلَّا تَغْفِرَ لِي

وَتَرْحَمَنِي

أَكُنْ مِنَ الْخَاسِرِينَ

S. XXIII, 118

Modlitwa posłańca

„Panie mój!

Przebacz i zmiłuj się!

Ty jesteś najlepszy z miłosiernych!”

rabbī

ḡfir wa-rḥam

wa-'anta ḥayru r-rāḥimīna

رَبِّ

اغْفِرْ وارْحَمْ

وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ

S. XXVII, 19

Modlitwa Salomona

„Panie mój!

Pobudź mnie, abym by wdzięczny

za Twoją dobroć, którą mnie napelniłeś

i moich rodziców;

i abym czynił dobro, które by się tobie podobało.

Wprowadź mnie, przez Twe miłosierdzie

pomiedzy Twoje sługi sprawiedliwe!”

rabbī

'awzi nī 'an 'aškura

nī 'mataka l-latī 'an 'amta

'alayy^a wa-'alā wālidayy^a

wa-'an 'a 'mala ṣāliḥ^{um} tarḡāḥ^{um}

wa-'adḥilnī bi-rahmatik^a

fī 'ibādik^a ṣ-ṣāliḥīn^a

رَبِّ

أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ

نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ

عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَيَّ

وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ

وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ

فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ

S. XL, 7. 9

Modlitwa aniołów u tronu Bożego

„Panie nasz!

Ty obejmujesz każdą rzecz

miłosierdziem i wiedzą.

Przebacz tym, którzy się nawrócili,

i którzy poszli po Twojej drodze;

i ochroń ich od kary ognia piekielnego!

[...]

I ochroń ich od złych czynów!

A kogo Ty uchronisz od złych czynów,

już tego dnia

okazałeś mu swoje miłosierdzie.

A to jest osiągnięcie ogromne!”

rabbānā

wasi 'ta kull^a ṣay^{um}

rahmat^{um} wa-'ilm^{um}

fa-ḡfir li-l-laḡīrīn^a tābū

wa-ttaba 'ū sabīlak^a

waqīhim 'aḡāb^a l-ḥaḡīmī

[...]

waqīhim^{um} s-sayyī'āt

wa-man taqⁱ s-sayyī'āt

yawma 'id^{um}

fa-qad raḥmataḥ^a

wa-dālik^a huwa l-fawz^{um} l-'azīm^{um}

رَبَّنَا

وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ

رَحْمَةً وَعِلْمًا

فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا

وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ

وَقِهِمُ عَذَابَ الْحَجِيمِ

[...]

وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ

وَمَنْ تَقِ السَّيِّئَاتِ

يَوْمَئِذٍ

فَقَدْ رَحِمْتَهُ

وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

Owocem takich modlitw jest ratunek, jaki otrzymują na przykład Szu'ajb, Salih, Hud. Jest on im dany, jak mówi Bóg: *b'-rahmat^{um} minnā* – „przez miłosierdzie od Nas” (S. VII, 72; XI, 58. 66. 94). O innych, takich jak Lot, Isma'il, Idris, Zu-l-Kifla, mówi Bóg, że *وَأَدْخَلْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَا* *wa-dḥulnāhum fī raḥmatinā* – „i wprowadziliśmy ich do Naszego miłosierdzia” (S. XXI, 75. 86). Środowisko, w którym znajdują się Ozbawieni o jaśniejących twarzach, jest nazwane *رَحْمَةَ اللَّهِ* *rahmat^{um} l-Lāhⁱ* – „miłosierdziem Boga” (S. III, 107). Jest ono oddzielone murem od miejsca cierpienia potępionych:

S. LVII, 13

„I zostanie wzniesiony mur między nimi,

który będzie miał bramę;

wewnętrzna jego strona – miłosierdzie,

a zewnętrzna jego strona – kara”

fa-ṣuriba baynahum b'-sūr^{um}

lahⁱ bāb^{um}

bāṭinuh^{um} fīhⁱ r-rahmat^{um}

wa-zāhiruh^{um} min qibalihⁱ l-'aḡābⁱ

فَصُرِبَ بَيْنَهُمْ بُسُورٌ

لَهُ بَابٌ

بِاطْنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ

وِظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ

Odwroćcie kary od człowieka w Dniu Ostatecznym oznacza, że *فَقَدْ رَحِمَهُ fa-qad raḥimah^u* – „że On zmiłował się nad nim” (S. VI, 16).

Również w życiu doczesnym Bóg obdarza człowieka swym miłosierdziem. Wyrazem tego jest stwierdzenie, że ożywienie przez Boga przyrody w cyklu rocznym jest *أَثَارَ رَحْمَةِ اللَّهِ 'āṭār^u raḥmatⁱ l-Lāhⁱ* – „śladami miłosiernego Boga” (S. XXX, 50). Różne znaki na niebie i na ziemi są zwiastunami Jego miłosierdzia:

S. XXVII, 63

„On jest Tym, który prowadzi was drogą prostą w ciemności	<i>'am-man yahdīkum fī zulumātⁱ</i>	أَمْنٌ يَهْدِيكُمْ فِي ظُلُمَةٍ
na lądzie stałym i na morzu,	<i>l-barrⁱ wa-l-baḥrⁱ</i>	الْبَرِّ وَالْبَحْرِ
i który posyła wiatry	<i>wa-man yursilu r-riyāḥ^a</i>	وَمَنْ يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ
jako wieść zwiastującą Jego miłosierdzie.	<i>bašr^{an} bayn^a yaday raḥmatihⁱ</i>	بَشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ
Czy istnieje jakiś inny Bóg obok Boga?	<i>'a- 'ilāh^{an} ma 'a l-Lāhⁱ</i>	اللَّهُ مَعَ إِلَهٍ
Bóg jest wyniosły ponad to,	<i>ta 'ālā l-Lāh^u</i>	تَعَالَى اللَّهُ
co Jemu przypisują jako współtowarzyszy!”	<i>'ammā yušrikūn^a</i>	عَمَّا يُشْرِكُونَ

Miłosierdzie w Koranie a prawdy chrześcijańskie

Znaki zwiastujące miłosierdzie Boże pochodzą od Boga. W wersji przytoczonym wyżej widać jednak polemikę z chrześcijańską tajemnicą Trójcy Świętej, która jest uznana przez twórcę islamu za zniekształcanie prawdziwej wiary. Bóg jest absolutnie jeden i nie jest On w Trzech Osobach. Podobny akcent polemiczny wiąże się z Osobą Jezusa. Jezus, syn Maryi, jako jeden z posłańców poprzedzających Muḥammada, otrzymał od Boga Ewangelię. Została ona złożona w sercach ludzi w łagodności i miłosierdziu (*رَأْفَةٌ وَرَحْمَةٌ ra 'afat^{an} wa-raḥmat^{an}*). Jednakże Jego wyznawcy, czyli chrześcijanie, nie zachowali wiary tak, jak powinni byli ją zachować. Za odstępstwo od wiary jest uznany także stan zakonny (*رَهْبَانِيَّةٌ rahbānīyyat^{un}*), który wprowadzili – według opinii wyznawców islamu – wbrew woli Boga. Dlatego nagrodę otrzymali ci spośród nich, którzy przyjęli prawdziwe – w opinii twórcy islamu – orędzie, którym jest jego nauka (S. LVIII, 27).

Idea Bożego miłosierdzia w Koranie nie wykazuje zbyt wielu styczności z biblijną nauką o Bożym miłosierdziu. Po odrzuceniu przez autora Koranu całej chrystologii i soteriologii chrześcijańskiej pozostało już tylko miejsce na samodzielną refleksję nad tym zagadnieniem. W warstwie leksykalnej poskutkowało to dość ubogim słownictwem dla wyrażenia tej idei. Jest ono wzbogacane i uzupełniane słownictwem z innych zakresów, przede wszystkim z dziedziny pochodnej miłosierdziu, jaką jest przebaczenie. Ponadto autor tworzy pary desygnatów poszerzających semantykę wyrażenia utworzonych od omawianego rdzenia, by zrekompensować tym elementy zredukowane.

Rola wyrażen opartych na rdzeniu رَأْف *r'f*

Ideę zbawienia wyraża motyw dobroci Boga, która objawia się w dniu końca tego świata. Źródłosłowem jest czasownik رَأْف *ra'afa* lub رَأْف *ra'ufa* – „litować się, współczuć”. Pochodnym rzeczownikiem jest رَأْفَة *ra'afa^{um}* lub رَأْفَة *ra'afa^{um}* – „litość, współczucie”¹³.

Do Boga odnosi się przymiotnik رَأْف *ra'uf^{um}* – „dobry, dobrotliwy, litościwy, łaskawy”. Ten przymiot wyraża relację Boga do wiernych, którzy Mu służą:

S. II, 207; III, 30

„A Bóg jest dobrotliwy dla Swoich sług”

wa-l-Lāh^u ra'uf^{um} b'l-'ibādⁱ

وَاللَّهُ رَأْفٌ بِالْعِبَادِ

Ujawni się w Dniu Ostatecznym, kiedy przerażenie ogarnie wszystkie dusze, gdy zobaczą – jak w zwierciadle – swoje uczynki i dalszy ich los będzie zależeć tylko od Boga. Specjalna opieka Boża nad wyznawcami islamu okaże się właśnie w tym Dniu.

Idea ta jest w pewnym sensie uniwersalna. Jest tak przedstawiana wtedy, gdy mowa o specjalnym posłannictwie narodu arabskiego uznającego posłannictwo Proroka. Muzułmanie mają być świadkami dla wszystkich ludzi, tak jak Prorok jest świadkiem wobec nich. Na przyjęciu tego świadectwa opiera się zbawienie ludzi. Bóg nigdy nie zapomni o wierze tych, którzy przyjęli Jego wolę (S. II, 143). W tym przypadku wspomniana wyżej formuła przybiera bardziej uniwersalną postać:

S. II, 143

„Zaprawdę, Bóg jest dla ludzi
dobrotliwy, litościwy!”

*'inna l-Lāh^u b'l-n-nāsⁱ
la-ra'uf^{um} rahīm^{um}*

إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ
لِرَأْفٍ رَحِيمٍ

Treści wyrażone przez przymiotnik رَأْف *ra'uf^{um}* są nieco modyfikowane przez współwystępujący z nim przymiotnik رَحِيمٍ *rahīm^{um}* – „miłosierny”. Wewnętrzna dobroć Boga (świętość) uzewnętrznia się bowiem w postaci miłosierdzia nad grzesznymi ludźmi¹⁴.

To określenie ma swoje korzenie w Starym Testamencie. Dokładnie odpowiada ono wyrażeniu יהוה רַחוּם (יהוה) *hannûn w^erahûm (JHWH)* – „[Jahwe jest] łagodny i miłosierny” (arab. الرَّبُّ رَحِيمٌ وَرَأْفٌ) (*'ar-rabb^u*) *hannān^{um} wa-rahīm^{um}* – Ne 9, 17. 31¹⁵; Ps 111, 4¹⁶; Ps 111, 4¹⁶; (إِلَهٌ رَأْفٌ وَرَحِيمٌ) (*'ilāh^{um}*) *ra'uf^{um} wa-rahīm^{um}* – Jl 2, 13¹⁷; Jon 4, 2¹⁸; por. Jr 21, 7¹⁹). Drugie podobne biblijne wyrażenie jest inwersją powyższego:

¹³ Por. A. A. Ambros, S. Procházka, *A Concise Dictionary...*, s. 106; R. Baalbaki, *AL-MAWRID. A Modern Arabic-English Dictionary*, s. 571; X. K. Баранов, *Арабско-русский словарь*, s. 280; J. Danecki, J. Kozłowska, *Słownik arabsko-polski...*, s. 357; F. Dieterici, *Arabisch-deutsches Handwörterbuch...*, s. 59; J. Lácina, *Słownik arabsko-polski*, s. 435; A. A. Nadwi, *Vocabulary...*, s. 206; 'A. M. 'Omar, *Dictionary...*, s. 195; J. Penrice *A Dictionary...*, s. 54; H. Wehr, *Arabisches Wörterbuch...*, s. 286.

¹⁴ Por. J. Nosowski, *Teologia Koranu...*, s. 77–78.

¹⁵ Por. BH, s. 1447, 1449; ABST, s. 650.

¹⁶ Por. BH, s. 1194; ABST, s. 779.

¹⁷ Por. BH, s. 1011; ABST, s. 1113.

¹⁸ Por. BH, s. 1033; ABST, s. 1129.

¹⁹ Por. BH, s. 823; ABST, s. 950.

אל רחום ורחמן 'ēl raḥūm wa-ḥannūn – „Bóg jest miłosierny i litościwy (dosł. łagodny)” (arab. إِلَهٌ رَّحِيمٌ وَرُؤُوفٌ 'ilāh^{um} raḥīm^{um} wa-ru'ūf^{um} – Wj 34, 6²⁰; Ps 86, 15²¹; arab. أَرَبُّ رَحِيمٌ وَرُؤُوفٌ 'ar-rabb^u raḥīm^{um} wa-ru'ūf^{um} – 103, 8²²; por. Dn 9, 9²³). Arabski przymiotnik رُؤُوفٌ ra'ūf^{um} jest tutaj synonimem hebrajskiego przymiotnika רַחֲמָנִי ḥannūn w znaczeniu „miłosierny, łaskawy”²⁴. W przekładach na język arabski pojawia się inny jego synonim, nie występujący w Koranie, a mianowicie rzeczownik حَنَانٌ ḥannān^{um} – „miłość, współczucie, sympatia, czułość”²⁵.

Wyrażenie oparte na omawianym rdzeniu występuje także w kontekście polemiki z tradycją chrześcijańską. Chodzi mianowicie o pośrednie uznanie zbawczego posłannictwa Jezusa, syna Maryi. Przyszedł On bowiem jako posłaniec Boży z Ewangelią, Ci, którzy poszli za Jego nauką, czyli chrześcijanie, otrzymali w swoich sercach رَأْفَةٌ وَرَحْمَةٌ ra'fat^{um} wa-rahmat^{um} – „łagodność i miłosierdzie” (S. LVII, 29). Jednakże chrześcijanie wszystko popsuli i nie zachowali depozytu powierzonego im przez Boga takim, jaki był im przekazany. Przykładem jest życie zakonne, które w opinii Koranu nie pochodzi od Boga. Niektórzy tylko zostali zbawieni, a pozostali stali się bezbożnymi. Polemika z doktryną chrześcijańską dotyczy więc w tym wypadku daru Bożego o charakterze zbawczym, co jednak u chrześcijan nie zostało zachowane zgodnie z zamysłem Boga.

Wydaje się uzasadniona opinia, że wyrażenia oparte na omawianym rdzeniu są w Koranie komplementarne w odniesieniu do omawianych wyżej wyrażen opartych na rdzeniu رَحِمَ rḥm.

Summary

Divine mercy as synonyme of salvation in Quran.

Linguistic and theological reflection

There is the idea of divine mercy in Quran. It is expressed by the words of Arabic vocabulary derivated from the trilateral verbal root رَحِمَ rḥm. The fundamental means of expressing the mystery of divine mercy is the ritual formula it's name Basmalah بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ b'-smi l-Lāh' r-Raḥmān' r-rahīm' – „In the Name of Allāh, the Most Gracious, the Most Merciful”. 'Ar-Raḥmān' (الرَّحْمٰنُ) and

²⁰ Por. BH, s. 144; ABST, s. 121.

²¹ Por. BH, s. 1168; ABST, s. 762.

²² Por. BH, s. 1182; ABST, s. 771.

²³ Por. BH, s. 1403; ABST, s. 1093.

²⁴ Pochodzi on od czasownika رَحِمَ ḥānan – „być przychylnym, łaskawym, dobrym; litować się”. Por. P. Briks, *Podręczny słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, Warszawa 1999, s. 121; L. Koehler, W. Baumgartner, J. J. Stamm, *Wielki słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, tłum. red. P. Dec, Warszawa 2008, t. 1, s. 316; Ф. Л. Шاپиро, Б. М. Гранде, *Иврит-русский словарь*, Москва 1963, s. 211.

²⁵ Pochodzi on od czasownika حَنَّ ḥanna – „współczuć, litować się, obdarowywać uczuciem”. Por. R. Baalbaki, *AL-MAWRID. A Modern Arabic-English Dictionary*, s. 492; X. К. Баранов, *Арабско-русский словарь*, s. 197–198; J. Danecki, J. Kozłowska, *Słownik arabsko-polski...*, s. 304; J. Łacina, *Słownik arabsko-polski*, s. 325, 327, 798; H. Wehr, *Arabisches Wörterbuch...*, s. 189.

'*Ar-Raḥīm*' (الرَّحِيم) are two names derived from '*Ar-Raḥmat*' (رَحْمَةً) – „the mercy”, but more meanings that pertain to mercy than '*Ar-Raḥīm*'. This formula means the belonging to a community of Islam believers. Another formula is إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ '*inn^a l-Lāh^u ḡaḡfūr^{um} raḡīm^{um}* – „Verily, Allāh his Oft-Forgiving, Most Merciful!” (S. V, 34. 39; IX, 9. 99. 102; XLIX, 14; LXXIII, 28) and its modifications. It's used to confirm the credibility of the truths of faith and the moral norms divinely revealed. The divine revelation in Quran and its realisation in earthly life is signified with the followings pairs of derivatives of root رحم *rḡm*: هُدًى وَرَحْمَةً (و) (*wa*)-*hudā wa-raḡmat^{um}* – „(and) a guidance and a mercy” (S. VI, 157; VII, 52; XVI, 64; XXVII, 76–77; XXXI, 2–3), إِمَامٌ وَرَحْمَةً '*imām^{um} wa-raḡmat^{um}* – „a guide and a mercy” (S. XLVI, 12, وَرَحْمَةً وَرِشْفَاءٌ *ṡifā^{um} wa-raḡmat^{um}* – „a cure and a mercy” (S. XVII, 82), مَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَحْمَةً '*maḡfirat^{um} min^a l-Lāhⁱ wa-raḡmat^{um}* – „forgiveness and mercy from Allāh” (S. III, 157), فَضْلُ اللَّهِ وَرَحْمَتُهُ '*faḡl^u l-Lāhⁱ wa-raḡmatuh^u* – „the grace and mercy of Allāh” (S. IV, 83), صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةً '*ṡalawāt^{um} min rabbiḡihim wa-raḡmat^{um}* – „who are blessed from their Lord and receive His mercy” (S. II, 157). Allāh, the Most Merciful, is absolutely independent in giving salvation. It is signified with phrase مَنْ يَشَاءُ *man yaṡā^u* – „whom He wills” (S. II, 105). Divine mercy is better (حَيْرٌ *ḡayr^{um}*) from all, what man has on earth. Therefore in Quran there are more prayers for divine mercy and to divine mercy. Complementary to words derivated from the root رحم *rḡm* are the derivatives from the root رَأْفٌ *r^uf*. In spite of more similiarity to biblical science about divine mercy, the author of Quran created own divine mercy conception. He throws away all of trinitology, christology, soteriology and staurology.

Keywords

Allah, Divine mercy, Islam, Quran, salvation

